

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.231.14

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ

Сироїд Т. Л.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: У статті проаналізовано міжнародно-правові акти щодо захисту дітей від сексуального насильства; визначено роль ООН, її органів та посадових осіб у захисті прав дітей; окреслено шляхи подальшого удосконалення співпраці світової спільноти у цій сфері правовідносин.

Ключові слова: грубі порушення прав людини, діти, жертви зловживань, захист, міжнародні стандарти, рабство, сексуальне насильство.

Анотация: В статье сделан анализ международно-правовых актов в сфере защиты детей от сексуального насилия; определена роль ООН, ее органов и должностных лиц в защите прав детей; очерчены пути дальнейшего усовершенствования сотрудничества мирового сообщества в этой сфере правоотношений.

Ключевые слова: грубые нарушения прав человека, дети, жертвы злоупотреблений, защита, международные стандарты, рабство, сексуальное насилие.

Annotation: The present article was analyzing the international instruments of the protection of children from sexual abuse; defined the role of the United Nations, its agencies and officials in the protection of children's rights; the ways is outlined of further improving the cooperation of the international community in the field of this relationships.

Key words: gross violations of human rights, children, victims of abuse, defense, international standards, slavery, sexual violence.

Актуальність теми дослідження. У 1989 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, яка стала суттєвим досягненням у розумінні принципів щодо положення дітей у сучасному суспільстві, правовою основою для забезпечення виживання й добробуту дітей. У Конвенції міститься заклик до всіх урядів серйозно підходити до становища дітей і сприяти здійсненню прав дітей у якості окремої пріоритетної задачі при розробці законів і політики, прийнятті бюджетних рішень і в повсякденній роботі органів державної влади. Відповідно Конвенції діти розглядаються не тільки як бенефіціари благодійних заходів або тільки як отримувачі послуг. Вони є також суб'єктами, що реалізують свої права, і беруть участь у прийнятті рішень, які відображаються на їхньому житті і розвитку. У зв'язку із захистом дітей виникають обов'язки, які повинні бути виконані [1].

Право дітей на свободу від насильства займає центральне місце в Конвенції. Питання захисту дітей від насильства, яке раніше в основному ігнорувалося, тепер притягує до себе увагу у всьому світі, і цьому сприяло прийняття цього універсального договору в галузі захисту прав дітей.

Проблема насильства існує в усіх регіонах. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ), опублікованими в «Європейській доповіді про попередження насильства стосовно дітей у всіх його аспектах» у 2013 році, кожний рік в європейському регіоні в результаті жорсткого поводження помирає більше 850 дітей у віці до 15 років; 18 мільйонів дітей стають жертвами сексуальних зловживань, 44 мільйони дітей страждають від фізичного насильства

і 55 мільйонів – від морального насильства. Якими б жахливими не були ці цифри, вважається, що 90 процентів випадків жорсткого поводження з дітьми не реєструються. Наслідки негативного ставлення до дітей посилюються також і економічною кризою. Високі показники безробіття і скорочення виплат допомоги на дітей, а також засобів, що виділяються на медичне обслуговування й опіку, стали причиною підвищення рівня стресу, депресії, хвилювання та суїцидної поведінки серед членів постраждалих сімей, що слугує одним із серйозних факторів, які породжують залишення дітей без догляду і зловживання стосовно дітей (с. 9-10) [2].

Вищезазначене свідчить про актуальність обраної теми, її значимість для міжнародного права прав людини. Слід зазначити, що деякі аспекти цієї проблематики розглядалися в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зокрема: Л. Беляєвої, М. Буруменського, М. Бурак, Л. Єрохіної, Ф. Кальсховена, В. Карташкіна, О. Лукашевої, С. Рахімова, В. Семенова, Т. Ясудовича та ін. Разом із тим, означена тематика не знайшла достатнього висвітлення в роботах правознавців.

Ураховуючи названі обставини, стаття має на меті з'ясування сучасної міжнародно-правової бази у сфері захисту дітей від сексуального насильства; окреслення шляхів подальшого удосконалення співпраці світової спільноти та держав у цій сфері правовідносин.

Розпочинаючи наше дослідження необхідно зазначити, що міжнародною спільнотою створено належне правове підґрунтя у сфері попередження сексуального насильства щодо дітей, зокрема:

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі людьми, дитячої проституції і дитячої порнографії; Декларація про викорінювання насилля щодо жінок; Декларація з попередження сексуального насильства в умовах конфлікту, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної і організованої злочинності тощо. Крім того, ці питання знаходяться в полі зору Генерального Секретаря ООН, Спеціального представника з питань дітей і збройних конфліктів ООН. За наявності такого міжнародно-правового підґрунтя головне завдання полягає як у здійсненні державою заходів, які вже є у її розпорядженні, так і в розробці нових форм і методів попередження і боротьби з насиллям стосовно дітей у всіх сферах (насилля в сім'ї, в пенітенціарних системах, в закладах освіти, під час збройних конфліктів, в економічній сфері тощо).

Необхідно констатувати, що ООН докладася певних зусиль і розробляє нові механізми, направлені на протидію проявам сексуального насилля стосовно дітей. Так, резолюцією 1888 (2009) Ради Безпеки запроваджено посаду Спеціального представника щодо боротьби з сексуальним насиллям в умовах збройних конфліктів (п. 4) [3].

Створення подібних механізмів дозволяє надати нового імпульсу у вирішенні проблеми насилля стосовно дітей і ставить при цьому нові завдання щодо координації зусиль широкого кола підрозділів ООН і партнерів із числа організацій громадянського суспільства.

Окрім конкретних заходів, передбачених Радою Безпеки у сфері боротьби з безкарністю осіб, винних у скоєнні актів сексуального насильства, докладаються зусилля й на рівні Генеральної Асамблеї. Під її егідою в 2010 р. була створена структура з питань гендерної рівності і розширення можливостей жінок («ООН-жінки»), наділена широкими повноваженнями щодо координації глобальних зусиль ООН у сфері боротьби з гендерними проблемами в цілому [4].

Невідкладним завданням сучасного суспільства є захист дітей від сексуального насильства під час збройних конфліктів. Сексуальне насильство використовується в якості засобу досягнення військових, політичних і соціальних цілей, наприклад, при скоєнні нападів на окремі етнічні групи або тероризування населення з метою його вигнання. Результати спеціальних досліджень свідчать, що діти особливо піддані небезпеці сексуального насильства навколо таборів біженців або переміщених осіб, а також у випадках, коли вони безпосередньо потрапляють до лав збройних сил і воєнізованих угруповань.

З метою протидії цьому протиправному діянню Радою безпеки ООН була прийнята низка резолюцій метою яких є питання захисту фізичних осіб під час збройних конфліктів, у тому числі дітей, зокрема: 1325 (2000), 1612 (2005), 1674 (2006), 1738 (2006), 1820 (2008), 1882 (2009), 1888 (2009), 1889 (2009), 1894 (2009), 1960 (2010), 1998 (2011) і 2068 (2012). Суттєвого прогресу було досягнуто в питаннях

протидії вербуванню і використанню дітей у збройних конфліктах, про що свідчить прийняття у 2000 році Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, стосовно участі дітей у збройних конфліктах (резолюція ГА ООН 54/263). Іншими прикладами прогресу можуть слугувати Конвенція № 182 (1999) Міжнародної організації праці про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці, якою використання дітей-солдат кваліфікується як одна з найгірших форм дитячої праці.

Крім того, Радою Безпеки ООН визначено шість основних видів грубих порушень, які скоюються проти дітей під час збройних конфліктів, урахувавши їхню суспільну небезпечність та серйозний негативний вплив на благополуччя дітей, серед яких передбачено... зґвалтування або інші форми сексуального насильства. Складовою грубих порушень вважається: серйозне порушення Женевських конвенцій і законів ведення війни; порушення звичаєвих норм міжнародного права; порушення Конвенції про права дитини та інших міжнародних і регіональних договорів про права людини; військовий злочин і злочин проти людяності відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду [5].

Зусилля світової спільноти у сфері захисту дітей не обмежуються створенням правового підґрунтя. У 1997 році Генеральна Асамблея ООН заснувала мандат Спеціального представника з питань дітей і збройних конфліктів, до компетенції якого належить: проведення безпосередньої оцінки становища дітей на місцях шляхом проведення зустрічей і бесід із ними; сприяння діалогу учасників системи ООН зі сторонами конфлікту в інтересах прийняття планів і дій з метою припинення вербування і використання дітей-солдатів і звільнення усіх дітей з лав бойовиків; проведення діалогу з національною владою з метою запровадження ними заходів щодо попередження і припинення правопорушень стосовно дітей; зміцнення координації і співробітництва партнерів ООН та інших зацікавлених суб'єктів на місцях у вирішенні питань стосовно захисту дітей в умовах збройних конфліктів тощо [6].

Серйозною проблемою, яка породила кризу довіри до міжнародної спільноти, стали випадки сексуальної наруги і сексуальної експлуатації з боку персоналу миротворчих операцій і співробітників гуманітарних організацій. З метою викорінювання подібних фактів у 2002 році у складі Міжурядового постійного комітету було створено Цільову групу по захисту від сексуальної експлуатації і сексуальної наруги в умовах гуманітарних криз, яка являє собою крок уперед щодо підвищення ефективності застосування заходів захисту [7]. Також Департамент операцій з підтримання миру ООН розробив інструкції з гендерних питань для воєнного персоналу миротворчих операцій; ініціював включення до складу миротворчих місій на посади цивільних воєнних і поліцейських співробітників жінок, зважаючи на ту обставину, що потерпілі жінки і діти можуть почувати себе безпечніше при спілкуванні з жінками з миротворчих місій, сповіщаючи їх про зловживання стосовно них.

Особливу турботу визиває проблема трудової

експлуатації. У різних регіонах світу насильство фізичне, статево, психологічне зачіпає багато мільйонів дітей, які працюють на законних підставах. Насильство може використовуватися для того, щоб примушувати дітей працювати, карати їх або здійснювати контроль на робочих місцях. Деякі категорії незаконної праці вважаються «найгіршими формами дитячого рабства» і таким чином являють собою насильство стосовно дітей. Відповідно інформаційно-статистичних даних ООН про акти насильства стосовно дітей на роботі, у більшості випадків воно скоюється «роботодавцем», однак також може скоюватися і колегами, клієнтами, поліцейськими, злочинними угрупованнями, а в разі сексуальної експлуатації – сутенерами [8].

Найпоширенішою категорією зайнятості для дівчаток віком до 16 років є робота в якості домашньої прислуги, яка часто приймає форму нерегульованої праці й експлуатації, а в деяких випадках – підневільної праці й рабства. Деякі держави вважають таку роботу найгіршою формою дитячої праці відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці № 182 (1999 р.) про заборону і невідкладні заходи з викорінення найгірших форм дитячої праці. Працюючі діти повідомляють про такі випадки жорстокої поведінки як фізичні покарання, приниження і статево домагання, а діти, які працюють у якості домашньої прислуги, повідомляють, що вони постійно піддаються приниженням. У більшості випадків фізичне і психологічне насильство стосовно дітей, які працюють у якості домашньої прислуги, скоюються жінками (як правило, роботодавцями), однак дівчата частіше піддаються статево насильству з боку чоловіків – членів сім'ї роботодавця [9, с. 21].

Негативним фактором також є соціальна прийнятність насильства: як діти, так і особи, які посягають на їхні права, можуть вважати фізичне, статево і психологічне насильство невинятковим і цілком нормальним явищем. Забезпечення дисципліни шляхом застосування фізичних і принижуючих гідність покарань, утиски або сексуальне домагання часто вважаються звичайним явищем, особливо коли це не викликає «видимих» або тривалих тілесних ушкоджень. Це пов'язано з відсутністю прямо передбаченої законом заборони тілесних покарань. За даними «Глобальної ініціативи за викорінення усіх видів тілесних покарань стосовно дітей», у 106 державах не забороняється застосування тілесних покарань у школах, у 147 державах це не забороняється в альтернативних закладах догляду за дітьми і лише в 16 державах такі покарання забороняються в сім'ях [8, с. 10].

Особливого значення проблема сексуального насильства набуває в системах відправлення правосуддя. Мільйони дітей проводять значну частину свого життя під контролем і наглядом органів по догляду за дітьми або систем відправлення правосуддя, а також таких закладах, як камери попереднього ув'язнення, тюрми, місця позбавлення волі для неповнолітніх і виправні навчальні установи. Ці діти можуть піддаватися насильству з боку співробітників і посадових осіб, відповідальних за їхнє утримання. Як зазначено вище, у більшості держав не існує прямої заборони на тілесні покарання

в таких закладах, тому діти в місцях позбавлення волі часто піддаються насильству з боку персоналу таких закладів, у тому числі в якості однієї з форм контролю і покарання, зокрема за незначні проступки. Так, у 77 державах тілесні пошкодження та інші насильницькі покарання в пенітенціарних закладах застосовуються в якості законних дисциплінарних заходів. Діти піддаються побиттю, насильницьким формам обмеження свободи і принижуючим гідність видам покарання, таким як побиття в оголеному вигляді в присутності інших затриманих осіб. Дівчатка в місцях позбавлення волі особливо піддаються ризику фізичного і статевого насильства, головним чином у тих випадках, коли функції щодо контролю виконують чоловіки (п.п. 55, 58) [10].

Відповідно до Конвенції про права дитини, на держави-учасниці покладається зобов'язання щодо прийняття законів, процедур і створення для дітей, які вступили в конфлікт із законом, спеціальних закладів із метою уникнення випадків жорстокого поводження і експлуатації з боку дорослих; життя всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини (ст. 39-40) [1]. Разом із тим, у багатьох державах діти часто утримуються разом із дорослими. Діти у місцях позбавлення волі також у більшості випадків піддаються небезпеці завдання шкоди самим собі або небезпеці самогубства, особливо у випадках довгострокового або безстрокового позбавлення волі, ізоляції або утримання в місцях позбавлення волі для дорослих.

Рекомендацією Ради з прав людини 25/... Права дитини: доступ дітей до правосуддя (п. 8), акцентовано на обов'язку держав захищати дітей від усіх форм фізичного або психологічного насилля, образ або зловживання, грубого поводження або експлуатації і закликано держави: а) забезпечити безпечні умови для дітей, які приймають участь у судочинстві, і захист дітей, у тому числі несупроводжених дітей, які вступають у контакт із системою відправлення правосуддя, від будь-якого важкого випробування шляхом адаптації процедур і прийняття відповідних заходів по захисту від неправомірного поводження, експлуатації, маніпуляції, насилля, в тому числі сексуального і гендерного насилля, переслідування, залякування, утиску або повторної віктимізації, враховуючи, що ризики з якими стикаються хлопчики і дівчатка можуть відрізнятись і що можуть бути необхідні особливі заходи обережності, коли припустимим порушником є один із батьків, член сім'ї або відповідальний піклувальник [11].

Висновок. Суттєвим недоліком, який впливає на викорінення сексуального насильства стосовно дітей, є відсутність належної і достовірної інформації, про що свідчать доповіді Спеціального представника Генеральної Асамблеї (A/65/219; A/64/254). У більшості доповідей акцентовано увагу на проблемі

зібрання і реєстрації випадків сексуального насилля щодо дітей в умовах збройних конфліктів, побутових конфліктів тощо. Ці проблеми частково пов'язані з тим, що ці акти в багатьох країнах вважаються жорстким табу, і тому люди, які пережили такого роду наругу, і громади, в яких вони живуть, пов'язані звичаями не говорити про такі випадки. Збереженню культури замовчування сприяють недовіра до судових властей і страх помсти. Тим паче, для боротьби з безкарністю і для розробки більш ефективних програм попередження подібних випадків необхідно мати достовірну і всебічну інформацію, в тому числі й інформацію про обставини скоєння та про осіб, винних у скоєнні таких порушень. Існуючі механізми контролю, підзвітності і реагування у зв'язку з актами сексуального насилля потребують розробки нових підходів і нових методик, а також розширення партнерського співробітництва в рамках системи ООН і за її межами.

Зусилля, що докладаються на рівні Генеральної Асамблеї і Ради Безпеки ООН, безумовно, є важливими і взаємодоповнюючими, однак очевидно, що в кінцевому рахунку вирішальне значення мають заходи з попередження і запобігання актів сексуального насилля, що застосовуються на національному рівні. Необхідно акцентувати увагу на розробці і здійсненні комплексних національних стратегій по боротьбі з сексуальним насильством у всіх сферах (економічній, соціальній, при відправленні правосуддя, під час збройних конфліктів тощо).

Подальшими напрямками розвідок у зазначеній сфері вважаємо дослідження функціонування механізму забезпечення реалізації положень міжнародних актів у сфері протидії сексуальному насильству дітей у законодавстві держав та їхній співпраці з міжнародними інституціями та посадовими особами до компетенції яких віднесено захист прав дітей. Зважаючи на ту обставину, що саме від урядів держав у більшості випадків залежить ефективність заходів, що розробляються ООН та іншими організаціями у сфері захисту цієї вразливої категорії населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція о правах ребенка 1989 г. (Резолюция ГА ООН 44/25) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.
2. Ежегодный доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о насилии в отношении детей A/69/264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-69-264_RU.pdf.
3. Резолюция Ради Безопаси ООН 1888 (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_127.
4. Структура ООН по вопросам гендерного равенства и расширения прав и возможностей женщин «ООН-женщины» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/aboutun/structure/unwomen/>.
5. Шесть видов грубых нарушений, совершаемых против детей в условиях вооруженных конфликтов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/children/conflict/sixgraveviolations>.
6. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/51/77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/documents/ga/res/51/ares51-77.html>.
7. Доклад Целевой группы Межучрежденческого постоянного комитета по защите от сексуальной эксплуатации и надругательств в условиях гуманитарных кризисов 2002 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.humanitarianinfo.org/iasc/downloaddoc.aspx?docID=444.
8. Поощрение и защита прав человека A/61- 299 [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/491/07/PDF/N0649107.pdf?OpenElement>.
9. Конвенция Международной организации труда «О запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uraltradeunion.ru/acts/mezdunard/detsk_trud.html.
10. Доклад Специального представителя по вопросу о насилии в отношении женщин по результатам поездки в Соединенные Штаты Америки для изучения вопроса о насилии в отношении женщин, содержащихся в тюрьмах штатов и федеральных тюрьмах (E/CN.4/1999/68/Add/2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/7560a6237c67bb118025674c004406e9?OpenDocument>.
11. A/HRC/25/L.10 Совет по правам человека Двадцать пятая сессия Пункт 3 повестки дня Поощрение и защита всех прав человека, гражданских, политических, экономических, социальных и культурных прав, включая право на развитие 25/... Права ребенка: доступ детей к правосудию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://srsg.violenceagainstchildren.org/sites/default/files/documents/docs/A-HRC-25-L.10_RU.pdf.